

Anmeldelse:

Bag Gaddafi-diktaturets kulisser

Af Henrik Døcker

Livet i Libyen belyst gennem journalistisk kulegravning, en diplomats observationer, interviews med Gaddafis kvindelige slaver og erindringer fra en landflygtig libysk litterat.

Hisham Matar: **Hjemkomsten, fædre sønner og landet mellem dem.** Gyldendal, 297 sider.

Lindsey Hilsum: **Sandstorm.** Faber & Faber (London), 302 sider.

Patrick Haimzadeh: **Au cœur de Libye de Kadhafi.** Éditions Jean-Claude Lattès (Paris), 189 sider.

Annick Cojean: **Niemand hört mein Schreien** (orig.fr. **Les Proies. Dans le harem de Kadhafi**). Aufbau (Berlin), 296 sider.

Blandt diktatorer, der er faldet på deres gerner – og det i bogstavelig forstand – kan Libyens Muammar Gaddafi nok regnes for noget af en original. Det betød ikke, at han havde mindre blod på hænderne, men han var på en måde diktatoren, der kom ind fra

kulden, ind til en vis – omend forbeholden – respektabilitet hos omverdenen. Siden han blev dræbt under det folkelige oprør mod hans terror-regime i 2011, har det dog været småt med bøger om livet under hans 42 år lange regeringstid.

Fire vidt forskellige skildringer giver imidlertid brikker til forståelsen af tilværelsen under barsk undertrykkelse og med megen frygt.

Henrik Døcker er journalist og forfatter med international politik og folkeret, herunder menneskerettigheder, som speciale.

Fra monarki til ‘folkemassernes styre’

Nyest er den libyske eksilforfatter Hisham Matars fra engelsk oversatte beretning om hans families afsavn og lidelser, om en årelang søgen efter sandheden om hans forsvundne far. Er dette i det væsentlige en familie-historie, så skiller den sig ud ved at levere vidnesbyrd fra en libyer, hvis familie på egen krop var ofre for det undertrykkende regime.

Matar, der siden 1986 har boet i London, har modtaget strålende anmeldelser for denne bog, af *New York Times* betegnet som én af 2016's bedste. Erindringsbogen har stærke litterære islæt, inspireret af forfatterens tanker frem og tilbage – til en barndom i den libyske hovedstad Tripoli, i landflygtighed i Egypten og manddomsår i London.

Den britiske tv-journalist Lindsey Hilsums bog med undertitlen: *Libya from Gaddafi to Revolution* giver den lange beretning fra 1969 til diktaturets fald. Alt så fra det militærkup, hvor den da 27-årige kaptajn Gaddafi styrkede den 79-årige Idris el Senussi, Libyens første og sidste konge, som – heldigt for ham – befandt sig i Tyrkiet til lægebehandling.

Hilsum var som korrespondent for tv-stationen Channel 4 News i Libyen for at dække det endelige opgør og oprør mod Gaddafi. Hun minder om, at der var flere andre forsøg på at styrte ham end det, der i 2011 blev hans ende. Han havde held til at overleve så længe ved et hårdhændet magtspil, også over for sine egne topfolk, han indgød frygt og befæstede magten ved uberegnelighed.

Libyen er så tilpas ukendt en størrelse, at det er værd at rekapitulere dets enorme størrelse: 1,7 mio. kvadratkilometer til 6,4 mio. indbyggere eller en befolkningstæthed på blot 3,5 per kvadratkilometer. I lyset af den dybe splittelse, landet i øjeblik-

ket er ramt af med mindst to ‘regeringer’ og talrige lokale militser, er det også vigtigt at erindre, at området – efter erobringer af fønikerne, grækerne, romerne, normannerne, osmannerne (tyrkerne) og italienerne – i flere århundreder var delt i territorierne Tripolitania mod vest, Cyrenaica mod øst, Fezzan mod syd.

Magtcentret lå dog sjældent ét sted, kongen boede fx ikke i Tripoli, men i Benghazi. I nyeste tid har Tobruk længst mod øst og tidligere blot kendt fra hårde britisk-italienske kampe under Anden Verdenskrig fået betydning som olieudskibningshavn og magtknudepunkt for general Khalifa Haftar, som bekæmper den internationalt anerkendte Tripoli-regering.

Det samfund, Gaddafi opbyggede, bestod ikke af statslige institutioner i almindelig forstand. Baseret på Gaddafis nok som omtalte ‘grønne bog’ dannedes revolutionære komiteer, der tyranniserede befolkningen efter forgodtbefindende, ind imellem i konkurrence med flere berygtede efterretningstjenester. Han behøvede ikke at forbyde politiske partier, det havde kong Idris gjort allerede i 1952, ét år efter sin tronbestigelse. For en sikkerheds skyld blev partidannelser betegnet som landsforræderi. Oppositionelle søgte udenlands, samtidig med at Gaddafi selv blev en international beskytter for alskens terrorister og oprørere i andre lande.

Kun den franske diplomat Patrick Haimzadeh, som 2001-04 gjorde tjeneste ved den franske ambassade i Libyen, kommer i sin bog *I hjertet af Gaddafis Libyen*, som den ville hedde på dansk, lidt ind på, hvor svag den libyske hær var. Som en samlet institution nedlagde Gaddafi den allerede i 1975 – han var bange for, at et stærkt militær ville lave kup, hvorfor han gav sine officerer i opdrag at danne

såkaldte militær-komiteer delvis baseret på stammetilhørsforhold rundt omkring i landets regioner. Hans hær skønnedes at have været på 50.000 mand, men slet udrustet med gamle våben. Diktatoren forstillede sig, at befolkningen udgjorde en slags 'sovende hær', som til enhver tid kunne mobiliseres. Viljen til at indgå i militærkomiteerne styrkedes ved at love unge mænd eksamensbeviser.

Militarisering af befolkningen

Matar fortæller i sin bog, hvordan hans far, der var højstående officer, sammen med mange kolleger umiddelbart efter Gaddafis kup blev fængslet – for så senere at få en diplomatisk post i udlandet. Tilbage i Libyen blev faderen efter nogle år beskyldt for at have reaktionære meninger – og derved tvunget til at flygte til Cairo.

Selv om Matar i realiteten var eksil-libyer, opretholdt han forbindelse til hjemlandet; fra 1990'erne, da forholdet til udlandet blev mindre anspændt, besøgte han ind imellem familiemedlemmer og hørte om de særprægede forhold. Om hvordan alskens adspredelser blev forbudt af Gaddafi: Film, biografier, teatre, fodbold med meget mere, eller hvordan drenge i skolealderen måtte trække i uniform og runde feltbanen, inden de begyndte skolegangen.

Den litterært 'gearede' Matar lader tankerne flyve hid og did, så læseren må selv samle 'buketten', som man nu bedst kan. Han minder således om landets korte historie på mere eller mindre egne ben. Selv erkender han, at alle de bøger, der er skrevet om Libyens nyere historie, kan stå på to reolhylder, den nyeste "er så tynd, at man kan stikke den i jakkelommen". Som et bytte for hvad man kunne kalde 'sen-kolonialismen', begyndte Italien – på jagt efter kolonier oven på et smer-

teligt nederlag til Abessinien (det nuværende Etiopien) i 1896 – i 1911 en brutal kolonial undertrykkelse af Libyen, som imidlertid mødte stærk folkelig modstand helt til 1922. Først efter Benito Mussolinis magtovertagelse i Italien i dette år lykkedes det med luftangreb på landsbyer og brug af giftgas at undertrykke befolkningen, hvoraf store dele blev forvist til koncentrationslejre i ørkenen.

Der er ikke tal på de tusinder, der vansomægtede i Gaddafis fængsler, på de utallige familier, der i årevis håbede på at kunne gense en slægtning, som engang var havnet bag fængselsmurene uden dom – mange kom med tøj og mad til mennesker, som var blevet henrettet adskillige år forinden. Fangerne blev i øvrigt plaget af transmission af Gaddafis taler fra kl. 6 morgen til midnat, på højeste volumen.

Inden en eventuel løsladelse skulle hver fange give en skriftlig undskyldning for at have modarbejdet 'den store leder'. Allerede i 1973 havde Gaddafi ophævet alle de love, der da gjaldt i landet. Han gik i fodsporene af den berømte franske revolutionære Proudhon, som erklærede "ejendom er tyveri", Gaddafi tilføjede fx: "Forretningsmænd er parasitter". Gennem nationaliseringer af banker og olieselskaber (uden at det dog fremgår særlig tydeligt, fx af *Sandstorm*) sikrede han økonomien trods voldsomme omkalfatringer.

Gaddafi skaffede sig efterhånden en solid opposition i udlandet, men sendte sine agenter ud for at uskadeliggøre den. Matar beretter om sin egen far, der blev bortført til Libyen fra Egypten for så at forsvinde i et af landets uhyggelige fængsler; Hilsum fortæller om en libyer i Libanon med samme skæbne. I de overfyldte fængsler vansomægtede tusinder, plaget af tortur, hjemsogt af insekter, på sultekost og påført diverse sygdomme ved manglende

hygiejne. Andre eksillibere blev skudt, atter andre hængt i al offentlighed i Libyen.

Fristed for terrorister

Gaddafis forhold til omverdenen var præget af åben støtte til terrorister i mange lande, før end begrebet var så udbredt som i dag, ligesom han beredvilligt gav husly (asyl) til hjemløse terrorister fra udlandet. Ingen af bøgerne giver dog nogen lertilgængelig oversigt over dette. Han støttede således oprørere fra Somalia i eksil i Etiopien, gav penge til dissidenter i Algeriet og hjalp landflygtige tunesere med at foranstalte sabotage i hjemlandet. Bistand blev givet til De røde Brigader i Italien, terrorister i Japan., IRA i Nordirland osv. osv. – listen var uendelig lang. Samtidig forsøgte han med vidtløftige planer at lokke både Egypten og Libanon til at indgå i statsforbund med Libyen.

Efter at et amerikansk passagerfly i 1988 var styrtet ned i den skotske by Lockerbie, blev det ved intenst efterfølgende politiarbejde afsløret, at en libysk efterretningsagent et par uger forinden havde købt babytøj i Malta; det lå i en kuffert, hvori også en kasettebåndoptager og sprængstoffet samtex havde befundet sig. En hemmelig CIA-efterforskning afslørede, at den libyske regering stod bag dette attentat – vel nok begyndelsen til enden for Gaddafis som international terrorismes 'bedste ven'. Da Libyen nu led under stadig skærpede sanktioner fra USA og FN plus fallende oliepriser, gik Gaddafi med til at sagen blev bragt for en skotsk domstol, sat i Holland.

Hovedattentatmanden blev idømt livsvarigt fængsel, men dog løsladt efter otte et halvt år, officielt på grund af sygdom. Den libyske regering betalte en erstatning til efterladte på ti mio. dollar pr. skadesramt familie. Da Gaddafi i 2003 indvil-

gede i, at Libyen skulle skrotte sit lager af masseødelæggelsesvåben, herunder kemiske våben – som muligvis var blevet benyttet mod Tchad i en grænsestrid – banedes vejen for en regulær rehabilitering fra paria-status i international politik.

Begyndelsen var dog gjort allerede i 1999, da internationale sanktioner mod Libyen blev hævet, og Storbritannien genoptog diplomatiske forbindelser med landet. Da Gaddafi så fordømte flyattentaterne mod USA den 11. september 2011, havde han bevæget sig over på anti-terrorismens front.

Han standsede således bistand til palæstinensiske anti-israelske formationer som Hamas og Hizbollah. Landet indledte, hvad man kan kalde en international normalisering, efter en isolation som ifølge Verdensbanken havde kostet det 18 mia. dollar, men efter Libyens egne beregninger 33 mia. dollar.

Slappedes undertrykkelsen også, så udviklede Libyen sig ifølge Hilsum fra et diktatur til en røverstat. Mens Gaddafis forvildede socialist-ideer – at staten reelt var afløst af 'folkets styre' – tidligere var det kit, der holdt hans statsdannelse sammen, var det nu den fri foretagsomhed hidtil forbudt som 'kapitalisme', der blev animeret.

Man kan også, som beskrevet af Haimzadeh, sige, at et klientelistisk system (tjenester og gentjenester) afløstes af udpræget familie-favoritisme: Hans egen familie eller stammefrænder satte sig på de fede forretninger, idet det dog ikke kunne undgås, at familiefejder gik over til meget voldelige sammenstød. Hans egne sønner benyttede således – akkurat som Saddam Husseins sønner – 'slående' argumenter. Gaddafi-familien besatte alle mulige job i samfundet, helt uafhængig af deres faglige kvalifikationer.

Gaddafis harem

Den franske journalist Annick Cojean kaster i sin bog (nu oversat til 20 sprog) lys på, hvad man roligt kan kalde Gaddafis harem. Mens omverdenen fandt det kuriøst, at den excentriske militærdiktator omgav sig med en kvindelig livgarde, var der i hans levetid ikke megen viden om de mange unge kvinder, som han holdt som sex-slaver.

Som medarbejder ved det ansete franske dagblad *Le Monde* dækkede Cojean oprøret mod Gaddafis styre i 2011. Det var ikke helt let at få kontakt med kvinder, der havde 'betjent' diktatoren, selv da han var ved at være slået. Hans ord var jo lov. Undertiden var han dukket op i hverdagslivet – på skoler, på skønhedssaloner, på udstillinger – og havde simpelthen udvalgt sig, hvad der faldt i hans smag.

Megen list blev brugt til at narre kvinderne ind i Gaddafis private lejlighed, én af dem fik at vide, at det ville føre til hendes fængslede brors løsladelse. Nogle af de kvindelige vagter havde som opgave at lokke fremtrædende kvinder ind til diktatoren, undertiden var hele familier hans ofre.

Den franske journalist interviewede også lærere, statsansatte, soldater, journalister og læger, som havde kendskab til misbruget. Uanset hadet til den afdøde diktator er emnet stadig ømtåleligt, og få libyske kvinder har povet at stå offentlig frem – i den muslimske verden hæfter skammen ved ofrene, fordi der var

tale om uægteskabelige forhold. Titlen i den tyske udgave er velvalgt: Ingen hørte skrigene fra de torterede og voldtagne... (Voldtægt er i øvrigt også tortur, som fastslået af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Anmelderens bemærkning)

Slutspillet

Hele slutspillet – opstanden i Benghazi, militærets forsøg på at nedkæmpe det, FN's accept af en udenlandsk intervention begrundet i at beskytte befolkningen, Gaddafis flugt, massedeserteringer fra hans hær af libyske soldater plus de mange lejesoldater fra andre arabiske lande – dækkes minutiøst af Hilsum.

Hvad man kunne have ønsket sig er måske lidt vurdering af, hvor paradoksalt det var, at det internationale samfund besluttede sig for at intervenere netop i denne heterogene stat, så mægtig i udstrækning og så fattig på samfundsinstitutioner, og af den samhandel og det samspil, diktatoren fik opbygget med udenlandske firmaer, som nu øjnede mægtige forretninger efter alle de år, hvor den pro-terroristiske eneheriker havde været paria såvel politisk som økonomisk.

Hans synderegister var på den anden side så enormt, at ingen bog vel rigtig ville kunne rumme det. Men mange tråde er samlet og meget lys kastet over et regime, der i ondskab og nederdrægtighed tåler sammenligning med Saddam Husseins Irak.

